

Образованието: идеалът или дипломата*

През 1784 г. И. Кант дефинира идеала на Просвещението: *“Просвещението е изходът на човека от непълнолетието, което той сам си е причинил. Непълнолетие (к. а.) е невъзможността да се ползваш от разсъдъка си без ръководството на някой друг. Самопричинено (к. а.) е това непълнолетие, когато причината му не лежи в недостиг на разсъдък, а в липсата на решителност и смелост да се ползваш от него без ръководството на другия. Sapere aude! Имай смелост да служиш със собствения си разсъдък! – ето това е девизът на Просвещението.”* (И. Кант. *Що е Просвещение?* в: М. Фуко. *Просвещение и критика*. С. 1997, с. 9)

През 1881 г. Ив. Вазов публикува в сборника “Гусла” прощителното стихотворение “Дипломираните”. Непременно трябва да подчертая, че посоченият текст става публичен факт само две години след конституирането на Третата българска държава – това е съществено, защото *моделът на българското образование е създаден през Възраждането в общините, а от 1879 г. насам просветата е постоянен компонент от централизираната българска държава.*

Текстът на стихотворението “Дипломираните” – тук не ме занимават жанровите специфики на написаното – функционира върху непримиримата опозиция между лирическият “аз” и “дипломираните” лирически “те”. Първият релат от отношението е описан и представен чрез категорията “идентичност” (“какво съм аз”: “дете на естеството”, “саморасляк див”), а вторият – чрез “дипломата”, т. е. *усвоеното, а не открито или създадено, знание, което води дипломираните “през всичките врати и служби, и доходи”.* Казано обобщено: Ив. Вазов описва и проблематизира корелация-

* Статията е публикувана в интернет страницата “Ценности и общност” - <http://www.cao.bg/%D0%B4%D0%B0-%D0%B4%D0%B0-%D0%B4%D0%B0/>

та “диплома – службогонство – конформизъм” като реален мотив, респ. резултат от образованието, чиито носители оценява като “лъжегении” и “лъжеспасители” (Ив. Вазов. Стихотворения и поеми. С. 1985) Народният поет показва как идеалът на Просвещението може да бъде трансформиран и употребен за цели напълно различни от смисъла му. Последиците са съществени, за да бъдат оставени без критическо внимание.

Например: дипломираните кариеристи – титлоносители могат да се превърнат в “охранители”, ако използвам терминологията на Платон от неговата естатична теория за “запазените места”, на политическата власт, каквато и да е тя. Прозрението на Ив. Вазов наистина впечатлява: П. Бурдийо определи интелигенцията като “фракция на властта”, а Н. Бердяев проблематизира опозицията между интелигенцията и интелектуалците като описа способността на първата да превръща политическите теории в догми – Цв. Тодоров говори за сциентизъм с идеологическа генеалогия – и така практически сериозно подпомага политическата власт да ограничи съществено свободата и творчеството на личностите и обществото, а вторите дълбоко осъзнават науката като хипотеза и не забравят, че тя не трябва да губи “веселостта” си (Фр. Ницше. Веселата наука), ако не иска да се превърне в метафизика; интелектуалците никога не заличават принципната разлика между диктаторската и демократичната политически власти, т. е. те може да не са идеологизирани и политизирани, но задължително имат високата политическа култура, за да разбират че свободата и правото, респ. задължението са винаги за предпочитане пред религиозната и политическата теодицея.

И още. В дълбочина текстът на Ив. Вазов благоприятства създаването на фигурата на вдъхновения *аутсайдер*, на творческия субект извън “крепостните” стени на училището, нагиздени или надупчени със знаците на прелъстяваща подчиненост, чието битие е определено от корелацията “ценност – знание”, която кулминира в креативност. Проницателността на Ив. Вазов е безспорно познавателно благотворна, защото “уча” и “училище” са

различни категории, независимо от основополагащата морфема в двете думи: “уча” зависи от Идеала на Просвещението и съответно е неограничено от политико-социалната и естатична конюнктура, т. е. “уча” *формира отворен знаниев модел дори при затворена политическа система, докато “училището” е във висока степен подвластно на Дипломата и следователно продуцира затворен знаниев модел и при отворена политическа система, а при затворена същият се изживява като притежател и изразител на “истината”, при все че плагиатства от политиката, респ. идеологията като се опитва да скрие напуканото си чело от дългото коленичене пред трона на Властта зад патетично – гротесковия вик “Еврика”, свирепо ехо от поредният партиен конгрес или конференция.* Ето какво пише по същата тема Дж. Стайнър, един от най-задълбочените лингвисти на съвременното ни: “В наше време академичният пост, одобрението на професионалния кръг, подкрепата и лаврите, които той раздава, не рядко са симптоми за приспособленчество и посредствена конвенционалност. Някаква степен на отхвърленост, на принудителна откъснатост може да е едно от условията за значима работа... В поетиката, във философията, в херменевтиката произведенията, които си струват, най-често се създават срещу течението и в отхвърленост”. (Дж. Стайнър. След Вавилон. С. 2015, с. 15)

Размислите на Ив. Вазов и Дж. Стайнър са епистемично ефективни, защото могат да послужат за създаването на нови теории и експликации на съществени хуманитарни теми:

1. От описаната фигура на аутсайдера произлиза нова теория за меритокрацията, защото същият може да бъде описан и конструиран като “аристократа на таланта”, по израза на Кр. Лаш, тъй като точно креативният принос фундамира меритократичното. Теорията е принципно различна от тази за класовия – или наследствения – произход на меритокрацията и сменя дебатите относно отнемането на качествените лидери от низшите класи в посока и полза на висшите и съответно затвърждава

маргиналното положение на първите, а това по същество е усложнен, рафиниран и перфиден вариант на “запазените места” на Платон. (Кр. Лаш. Бунтът на елитите);

2. Темата за дипломирания конформизъм е особено значима специално в български контекст, защото “днес” (2017 г.) в България функционират над 50 висши училища, а това означава множество титли, привилегии, схоластични научни конференции, чиито доклади танцуват квазиевристично на границата между плагиатството, културтрегерството, хедонизма и скритите политически поръчки, влияния в различни посоки и “вдъхновяващи контакти” с политиците, от които зависи държавния бюджет, но преди всичко множество дипломи, а приносът, според смисъла, който влага в понятието К. Л.-Строс, мерзелее в лабиринта на описаните по-горе отношения. Или с други думи: конформизмът тук е “без брегове”, ако перифразирам социалиста Р. Гароди; проблемът става още по-сериозен, ако се добави убедителната теза на А. Камю за революцията като създател на метафизичен конформизъм (А. Камю. Разбунтуваният човек): в Третата българска държава има досега три революции – национална, комунистическа и либерална. Цялостният проблем е: а) *застрашителен*, защото конформизмът е на път да създаде *хомогенно общество от адаптиращи се хора, чиито разсъдък е заменен от езика на държавата и медиите*; изложената токущо теза е в опозиция с аргументираното разбиране на Д. Бел, според което хомогенни общества няма (Д. Бел. Културните противоречия на капитализма); и б) *обяснителен*, тъй като става ясно защо по-голямата част от българската интелигенция мълчи оглушително – тук клишето е адекватно, защото изразява надисторически смисъл – относно *юридическото* наказание за множеството политически, финансови, икономически и социални престъпления на комунистическата и посткомунистическата политически власти, в чието

поле демокрацията агонизира или по изрече на Кр. Лаш квазиелитите извършват “предателство към демокрацията”;

3. Конформизмът слага край на “бунта на масите” (Х. О.-и-Гасет), въобще на “ерата на тълпите” (С. Московичи) и възвестява епохата на елитите – образователният е част от тях -, които носят характеристиките на масите или, казано с предупреждението на Кр. Лаш, демокрацията ще загине не от липса на толерантност, а от конформистко безразличие.

Ако текстът на “Дипломираните” бъде буквално интерпретиран, можем да стигнем до идеята да закрием училищата. Мисля, че Вазовият текст следва да бъде разбран *конструктивно*, т. е. ако училището създава конформисти, то трябва да бъде непременно *преучредено*, за да открие отново пътя към Идеала на Просвещението. Какво представя образованието в България “днес”?

Просветата е не само одържавена, но и почти изцяло политизирана: Комисия по образование и наука в Народното събрание, министър на образованието и науката от управляващата партия, или коалиция, началникът на РУО обикновено е от същата политическа формация или формации и т. н. до постоянни договори на учителите от детската градина до академика от БАН. Тук непременно трябва да добавя все по-доминиращата роля на държавното образование спрямо семейството. Не е необходим специализиран анализ, за да се установи дори пространственото разграничаване между двете институции: имам предвид силно ограничения достъп на родителите при посещение в детските градини и училищата.

Алтернативата на този естатичен модел, който преутвърждава позицията на “Чудовището” (Т. Хобс. Левиафан) и разпръсква във всички посоки прелъстителен конформизъм не е магическият език от вида “Сезам, отвори се!” или плуралистичната либерална логорея, а възстановяването в осъвременен вариант на Възрожденския български образователен модел. Припомням

го най-общо: **всяка община избира училищно настоятелство, съставено от най-значимите личности на общността; същото определя програмата, респ. бюджета и назначаването на учителите за ограничено време съобразно локалните интереси и цели на жителите на общината; учебната година завъшва с публичен изпит на учениците и отчет за изпълнението на бюджета; трябва изрично да се подчертае, че описаният модел е антропоцентристки.** (Ив. Вазов. Под игото; Б. Пенев. Историята на новата българска литература. Т. II; А. Димитров. Училището, прогресът и националната революция. Българското училище през Възраждането).

За сравнение – пример от Франция. Фр. Евалд и А. Фонтана пишат: “Преподаването в Колеж дьо Франс се подчинява на особени правила. Преподавателите имат задължението да изнасят по 26 часа лекции годишно (като най-много половината от тях могат да бъдат под формата на семинари) **те трябва да представят всяка година оригинално научно изследване, което ги принуждава да обновяват постоянно съдържанието на своите лекции. Присъствието на лекциите и на семинарите е напълно свободно; то не изисква нито записване, нито диплома. А преподавателят също не представя никаква диплома.** (к. м.) (М. Фуко. Анормалните) Дж. Стайнър обобщава: “Да се говори за френската образователна система означава да се засегнат централно дълбочинни структури на френската история и общество... Човек често остава с впечатлението, че по време на Третата република, известна също като *Republique des professeurs*, едната половина на Франция е била общо взето постоянно заета с преподаване и изпитване на другата половина. Академичните постижения са били – още са, макар и в намаляваща степен – въпрос на обществен интерес и внимание... Точната класация на онези, които са издържали *agregation* (ежегоден изпит на избор на учители за лиците, б. м.), все още се публикува.